Time: 2:30 hrs. **Marks: 75**

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q.1. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Explain the meaning and properties of Isoquant.
b) What are the properties of Cobb-Douglas production function?
c) Discuss the sources of price variability and income instability.

Q.2. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Explain the meaning and sources of rural credit.
b) What are the deficiencies in the working of the cooperative societies?
c) Discuss the types of NABARD loans.

Q.3. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Differentiate between free and unfree labour.
b) Discuss the meaning and determination of fair wages.
c) Write a note on contract labourers in India.

Q.4. Answer Any Two of the following. (15 Marks)
a) Give the definition of land and discuss the features of land.
b) What are the types of farming?
c) Discuss the effects of market interlocking.

Q.5. Write short note on any three. (15 Marks)
a) Iso-cost line
b) Credit fragmentation
c) Urban Labour Market.
d) Contract farming.

*****

X51Y147778X51Y147778X51Y147778X51Y147778

(मराठी रुपांतर)

वेळ: २:३० तास **गुण: ७५**

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. आवश्यक तेथे व्यवस्थित आकृती काढा.

प्र.१. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नाची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) समउत्पादन वक्राचा अर्थ आणि गुणधर्म स्पष्ट करा.
ब) कॉब-डग्लस उत्पादन फलनाचे गुणधर्म काय आहेत?
क) किंमतीतील परिवर्तनशीलता आणि उत्पन्नातील अस्थिरतेच्या स्रोतांची चर्चा करा.

प्र.२. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) ग्रामीण पतचा अर्थ आणि स्रोत स्पष्ट करा.
ब) सहकारी संस्थांच्या कामकाजात कोणत्या त्रुटी आहेत?
क) नाबार्डच्या कर्जाच्या प्रकारांची चर्चा करा.

प्र.३. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) मुक्त आणि अमुक्त श्रम यात फरक करा.
ब) वाजवी वेतनाचा अर्थ आणि निर्धारण यावर चर्चा करा.
क) 'भारतातील कंत्राटी मजुर' यावर टीप लिहा.

प्र.४. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) भूमीची व्याख्या द्या आणि भूमीच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.
ब) शेतीचे प्रकार कोणते आहेत?
क) मार्केट इंटरलॉकिंगच्या परिणामांची चर्चा करा.

प्र.५. खालीलपैकी **कोणत्याही तीन बाबींवर** थोडक्यात टिप लिहा. (१५ गुण)

अ) सम खर्च रेषा.
ब) पत विखंडन.
क) शहरी श्रम बाजार.
ड) कंत्राटी किंवा करार शेती.

****

X51Y147778X51Y147778X51Y147778X51Y147778

वेळ : २.३० तास **गुण : ७५**

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

३) प्रश्नांसमोरील अंक गुण दर्शवितात.

प्र. १ अ) दलित संकल्पना स्पष्ट करून दलित साहित्याच्या प्रेरणांचा सविस्तर आढावा घ्या. (१५)

किंवा

ब) दलित साहित्य म्हणजे काय ते सांगून दलित साहित्याचे स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये अधोरेखित करा.

प्र. २ अ) दलित साहित्याच्या पूर्वपरंपरेचे स्वरूप स्पष्ट करा. (१५)

किंवा

ब) "दलित साहित्याच्या चळवळीचा पट हा आंबेडकरपूर्व, आंबेडकरी आणि आंबेडकरोत्तर काळातील चळवळीशी बांधलेला आहे" या विधानाची साधकबाधक चर्चा करा.

प्र. ३ अ) त्र्यंबक सपकाळे यांच्या 'सुरूंग' काव्यसंग्रहातील कवितांमधून व्यक्त झालेले जीवनदर्शन, समाजवास्तव, अनुभवविश्व यांचे चित्रण करा. (१५)

किंवा

ब) आत्माराम गोडबोले यांच्या 'सूर्यस्तूप' कथासंग्रहातील कथांचे विश्लेषण तुमच्या शब्दात करा.

प्र. ४ टिपा लिहा. **(प्रत्येक गटातील एक)** (१५)

अ) १. दलित साहित्याच्या विविध भूमिका

किंवा

२. संत चोखामेळा

ब) १. चवदार तळे सत्याग्रह

किंवा

२. आंबेडकरी जलसे

क) १. 'सुरूंग' कवितेतील प्रतिमा व भाषाशैली

किंवा

२. 'सामना' कथेचे विश्लेषण

प्र. ५ खालील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा. **(प्रत्येक गटातील एक)** (१५)

अ) १. आधुनिक युगातील समाजवास्तव याविषयी थोडक्यात सांगा.

किंवा

२. दलित जाणिवेसंदर्भातील विचारवंतांची मते मांडा.

ब) १. 'स्वतंत्र मजूर पक्ष' याविषयी थोडक्यात लिहा.

किंवा

२. 'दलितांची वृत्तपत्रे' याविषयी थोडक्यात लिहा.

क) १. 'सुरूंग'मधील कवितेचे स्वरूप विशेष थोडक्यात सांगा.

किंवा

२. 'सूर्यस्तूप'मधील समाजपरिवर्तनाचा संदेश.

****

X51Y146FADX51Y146FADX51Y146FADX51Y146FAD

Time: 2½ Hours **Marks: 75**

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q.1. Answer **Any Two** of the following. **(15 Marks)**

a) What is labour market? Explain the types of labour market.
b) Discuss the characteristics of Labour Markets.
c) Examine the theory of human capital.

Q.2. Answer **Any Two** of the following. **(15 Marks)**

a) What is the demand for labour? What are the determinants of demand for labour?
b) Explain Backward-Bending Labour Supply Curve.
c) Explain the work-leisure choice in indifference curves.

Q.3. Answer **Any Two** of the following. **(15 Marks)**

a) Explain the wage structure and components of wages.
b) Describe the four types of Labour Market Flexibilities.
c) What are the properties of contractual wages?

Q.4. Answer Any Two of the following. **(15 Marks)**

a) Discuss the merits and demerits of Rural to Urban Migration.
b) Write a note on 'Employee Turnover'.
c) Explain the impact of trade unions on productivity and wages.

Q.5. Write short note on any three. **(15 Marks)**

a) Investment in Human Capital.
b) Budget Constraint.
c) Subsistence theory of wages.
d) The Minimum Wages Act, 1948.

****

X51Y97DD14X51Y97DD14X51Y97DD14X51Y97DD14

(मराठी रुपांतर)

वेळ: २½ तास **गुण: ७५**

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. आवश्यक तेथे व्यवस्थित आकृती काढा.

प्र.१. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नाची उत्तरे द्या. **(१५ गुण)**
अ) श्रम बाजार म्हणजे काय? श्रम बाजाराचे प्रकार स्पष्ट करा.
ब) श्रम बाजाराच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.
क) मानवी भांडवलाच्या सिद्धांताचे परीक्षण करा.

प्र.२. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. **(१५ गुण)**
अ) श्रमाची मागणी काय आहे? श्रमाच्या मागणीचे निर्धारक कोणते आहेत?
ब) मागे झुकणारा/वाकणारा श्रमिकांचा पुरवठा वक्र स्पष्ट करा.
क) उदासीनता वक्र मध्ये काम-फुरसतीची निवड स्पष्ट करा.

प्र.३. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. **(१५ गुण)**
अ) मजूरी/वेतन रचना आणि वेतन/मजुरीचे घटक स्पष्ट करा.
ब) श्रम बाजारातील लवचिकतेचे चार प्रकार सांगा.
क) कंत्राटी वेतनाचे गुणधर्म काय आहेत?

प्र.४. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. **(१५ गुण)**
अ) ग्रामीण ते शहरी स्थलांतराचे गुण आणि तोटे यांची चर्चा करा.
ब) 'कर्मचारी उलाढाल' यावर टीप लिहा.
क) कामगार संघटनांचा उत्पादकता आणि वेतनावर/मजुरीवर होणारा परिणाम स्पष्ट करा.

प्र.५. खालीलपैकी **कोणत्याही तीन बाबींवर** थोडक्यात टिप लिहा. **(१५ गुण)**
अ) मानवी भांडवलातील गुंतवणूक.
ब) अंदाजपत्रक मर्यादा.
क) मजुरीचा/वेतनाचा निर्वाह सिद्धांत.
ड) किमान वेतन कायदा, 1948.

****

X51Y97DD14X51Y97DD14X51Y97DD14X51Y97DD14

Time: 2½ Hours **Total Marks: 75**

Q. 1. Discuss the causes of French revolution 1789?
इ.स.१७८९ च्या फ्रेंच राज्यक्रांतीच्या कारणांची चर्चा करा?

OR

Critically evaluate the domestic and foreign policy of Napoleon Bonaparte?
नेपोलियन बोनापार्टच्या अंतर्गत आणि परराष्ट्रीय धोरणाचे टीकात्मक परीक्षण करा?

Q. 2. Critically evaluate the effects of agrarian revolution?
कृषी क्रांतीच्या परिणामांचे टीकात्मक परीक्षण करा?

OR

Explain the consequences of the industrial revolution?
औद्योगिक क्रांतीचे परिणाम स्पष्ट करा?

Q. 3. Describe the process of unification of Germany?
जर्मनीच्या एकीकरण प्रक्रियेचे वर्णन करा?

OR

Comment on भाष्य करा

1. Crimean war क्रिमियन युद्ध
2. Russo-Turkish war रशिया-तुर्कस्तान युद्ध

Q. 4. Explain the consequences of world war-I?
पहिल्या जागतिक महायुद्धाचे परिणाम स्पष्ट करा?

OR

Explain the causes of the Russian revolution of 1917?
इ.स. १९१७ च्या रशियन राज्यक्रांतीची करणे स्पष्ट करा?

Q. 5. Write short notes (any 03) संक्षिप्त टिपा लिहा (कोणत्याही ०३)

1. Congress of Vienna concert of Europe विएन्ना परिषद
2. Development of Marxist socialism मार्क्सवादी समाजवादाचा विकास
3. Greek war of independence ग्रीक स्वातंत्र्य युद्ध
4. Paris peace conference पॅरीस शांतता परिषद

X51Y239C9EX51Y239C9EX51Y239C9EX51Y239C9E

[Time: 2.30 Hrs] **[Marks:75]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. All questions are compulsory.
2. Figures to the right indicate full marks.
3. Students answering in the regional language should refer in case of doubt to the main text of the paper in English.

Q.1 Answer **any two** of the following **15**

A) Explain the approaches to the origin of trade unions.

B) Explain the bargaining theory of wages.

C) Write a note on employment security and efficiency.

Q.2 Answer **any two** of the following **15**

A) Critically examine the System approach to industrial relations.

B) Explain the concept of Post Fordism in relation to Industrial relations.

C) Explain human relations school and organizational behavior approach.

Q.3 Answer **any two** of the following **15**

A) Trace the history of trade union movement in India.

B) Explain the meaning and types of strikes.

C) Explain the causes and consequences of industrial disputes.

Q.4 Answer **any two** of the following **15**

A) Describe the role of Tripartism in Industrial Relations in India.

B) Explain the role of Employers" organizations in Labour – Management relations.

C) What are the objectives of workers participation in management.

Q.5 Write short notes on **any three** of the following **15**

A) Evolution of trade unions in India

B) Class conflict approach to industrial relations

C) Contract labour in India

D) Functions of the International Labour Organization

X51Y210D49X51Y210D49X51Y210D49X51Y210D49

[**वेळ: २.३० तास**] [**गुण:७५**]

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

२. उजवीकडील आकडे पूर्ण गुण दर्शवतात.

3. प्रादेशिक भाषेत उत्तर देणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी शंका असल्यास पेपरच्या मुख्य मजकुराचा इंग्रजीमध्ये संदर्भ द्यावा.

प्र.१ खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे लिहा. **१५**

अ) कामगार संघटनांच्या उगमाचे दृष्टिकोन स्पष्ट करा.

ब) मजुरीचा सौदा सिद्धांत स्पष्ट करा.

क) रोजगार सुरक्षा आणि कार्यक्षमता यावर टीप लिहा.

प्र.२ खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे लिहा. **१५**

अ) औद्योगिक संबंधांसाठी प्रणालीच्या दृष्टिकोनाचे परीक्षण करा.

ब) औद्योगिक संबंधांच्या संदर्भात पोस्ट फोर्डिझमची संकल्पना स्पष्ट करा.

क) मानवी संबंध स्कुल आणि संस्थात्मक वर्तन दृष्टिकोन स्पष्ट करा.

प्र.३ खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे लिहा. **१५**

अ) भारतातील कामगार संघटना चळवळीचा इतिहास सविस्तर स्पष्ट करा.

ब) संपाचा अर्थ आणि प्रकार स्पष्ट करा.

क) औद्योगिक विवादांची कारणे आणि परिणाम स्पष्ट करा.

प्र.४ खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे लिहा. **१५**

अ) भारतातील औद्योगिक संबंधांमधील त्रिपक्षीयतेच्या भूमिकेचे वर्णन करा.

ब) कामगार-व्यवस्थापन संबंधांमध्ये नियोक्ता संघटनांची भूमिका स्पष्ट करा.

क) व्यवस्थापनात कामगारांच्या सहभागाची उद्दिष्टे कोणती आहेत?

प्र.५ खालीलपैकी **कोणत्याही तीन** प्रश्नांची उत्तरे लिहा. **१५**

अ) भारतातील कामगार संघटनांची उत्क्रांती

ब) औद्योगिक संबंधांतील वर्ग संघर्ष दृष्टीकोन

क) भारतातील कंत्राटी कामगार

ड) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटनेची कार्ये

X51Y210D49X51Y210D49X51Y210D49X51Y210D49

(Time- 2:30 Hours) **(Total Marks- 75)**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B. 1. Attempt all questions.

2. All questions carry equal marks.

Q.1a)	Discuss in detail how distance education is an improvement over correspondence education.	**15**
	OR	
b)	Explain the sociological bases of curriculum construction. Illustrate its application in curriculum construction.	**15**
Q.2 a)	Describe the role of Open and distance learning (ODL) in mass/community education and rural/national development.	**15**
	OR	
b)	Explain the need for instructional designs in ODL with respect to its advantages.	**15**
Q.3 a)	Explain steps in development of SLM in ODL.	**15**
	OR	
b)	What competencies are required to be performed by an emerging distance teacher?	**15**
Q.4 a)	What is evaluation? Explain the purposes of evaluation in distance education.	**15**
	OR	
b)	Differentiate between course and Programme evaluation.	**15**
Q.5	**Write short notes on Any three.**	**15**
a)	Scope of ODL.	
b)	Individual Based Curriculum.	
c)	Role of ICT in ODL.	
d)	Characteristics of Distance Learner.	
e)	Academic Counsellor.	
f)	Functions of Course Evaluation.	

****

X51Y3FC360X51Y3FC360X51Y3FC360X51Y3FC360

(वेळ- २: ३० तास) **(एकूण गुण- ७५)**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना:- १) सर्व प्रश्न सोडवा.

२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ अ) पत्रव्यवहार शिक्षणापेक्षा दूरस्थ शिक्षण ही सुधारणा कशी आहे यावर तपशीलवार चर्चा करा. **१५**

किंवा

ब) अभ्यासक्रम बांधणीचे समाजशास्त्रीय आधार स्पष्ट करा. अभ्यासक्रम बांधणीत त्याचा उपयोग स्पष्ट करा. **१५**

१५

प्र.२ अ) जन/सामुदायिक शिक्षण आणि ग्रामीण/राष्ट्रीय विकासामध्ये मुक्त दूरस्थ अध्ययनाच्या (ODL) भूमिकेचे वर्णन करा.

किंवा

ब) मुक्त दूरस्थ अध्ययन (ODL) मधील फायद्यांच्या संदर्भात सूचनात्मक रचनाची आवश्यकता स्पष्ट करा. **१५**

प्र.३ अ) मुक्त दूरस्थ अध्ययन (ODL) मध्ये स्वयं-अध्ययन साहित्य (SLM) च्या विकासातील पायऱ्या स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब) उदयोन्मुख दूरस्थ शिक्षकाने कोणती कौशल्ये पूर्ण करणे आवश्यक आहे? **१५**

प्र.४ अ) मूल्यमापन म्हणजे काय? दूरस्थ शिक्षणातील मूल्यमापनाची उद्दिष्टे स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब) अभ्यासक्रम आणि कार्यक्रम मूल्यांकनामध्ये फरक करा. **१५**

प्र.५ **कोणत्याही तीनवर टीप लिहा.** **१५**

अ) मुक्त दूरस्थ अध्ययनची व्याप्ती.

ब) वैयक्तिक आधारित अभ्यासक्रम.

क) मुक्त दूरस्थ अध्ययन (ODL) मध्ये ICT ची भूमिका.

ड) दूरस्थ शिकणाऱ्याची वैशिष्ट्ये.

इ) शैक्षणिक समुपदेशक

ई) अभ्यासक्रम मूल्यमापनाची कार्ये.

*****

X51Y3FC360X51Y3FC360X51Y3FC360X51Y3FC360

Time:- 2 hrs. **Marks:- 60**

Note:- 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q.1. Answer Any Two of the following. 15

a) Write the meaning and role of Trade Unions.

b) What is the impact of unions on productivity and wages?

c) Discuss the role of Employment Security and Efficiency in Industrial Relations.

Q.2. Answer Any Two of the following. 15

a) Write the Class Conflict Approach to Industrial Relations.

b) Examine the scientific management system of Taylorism.

c) Explain the problems of Organised and Unorganised Labour in India.

Q.3. Answer Any Two of the following. 15

a) Examine the growth and structure of Trade Unions in India.

b) Briefly explain the various forms of conflict.

c) Write the causes of Industrial Disputes.

Q.4. Answer Any Two of the following. 15

a) Explain the Pre and Post Reform scenario of labour policy in India.

b) Examine the Non-Statutory measures to settle industrial disputes.

c) Write a note on Occupational Safety and Health Management Systems.

****

X51Y203DA1X51Y203DA1X51Y203DA1X51Y203DA1

मराठी रूपांतर

वेळ:- २ तास **गुण:- ६०**

सूचना :- १. सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहे.

२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

३. आवश्यक तेथे सुबक आकृत्या काढा.

प्र.१. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. १५

अ. कामगार संघटनांचा अर्थ आणि भूमिका लिहा.

ब. उत्पादकता आणि वेतनावर संघटनेचा काय परिणाम होतो?

क. औद्योगिक संबंधांमध्ये रोजगार सुरक्षा आणि कार्यक्षमतेच्या भूमिकेवर चर्चा करा.

प्र.२. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. १५

अ. औद्योगिक संबंधांचा वर्गसंघर्ष दृष्टिकोन लिहा.

ब. टेलरिझमच्या वैज्ञानिक व्यवस्थापन प्रणालीचे परीक्षण करा.

क. भारतातील संघटित आणि असंघटित कामगारांच्या समस्या स्पष्ट करा.

प्र. ३. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. १५

अ. भारतातील कामगार संघटनांची वाढ आणि त्यांच्या रचना स्पष्ट करा.

ब. संघर्षाचे विविध प्रकार थोडक्यात स्पष्ट करा.

क. औद्योगिक विवादांची कारणे लिहा.

प्र. ४. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. १५

अ. भारतातील कामगार धोरणाची सुधारणापूर्व आणि नंतरची परिस्थिती स्पष्ट करा.

ब. औद्योगिक विवादांचे निराकरण करण्यासाठी असलेल्या गैर-वैधानिक उपायांचे परीक्षण करा.

क. व्यावसायिक सुरक्षा आणि आरोग्य व्यवस्थापन प्रणालींवर टीप लिहा.

****

X51Y203DA1X51Y203DA1X51Y203DA1X51Y203DA1

समय : २½ घंटे **पूर्णांक : ७५**

सूचना : १. सभी प्रश्न अनिवार्य है |

२. सभी प्रश्नों के लिए अंक समान है |

३. उत्तर पत्रिका में प्रश्न क्रमांक व उप क्रमांक अवश्य लिखें |

प्रश्न १. निम्नलिखित में से किन्ही दो अवतरणों की संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए | **(३०)**

(क) "अम्माजी इस बिन मुँह के आदमी के कान मत तानो | कोई फायदा नहीं | दूध सूखे बैरियों की भैसों का | हमारी तो पूरा चार सेर देती है | यह कहो कि बिलौती नहीं दूध-दही का खर्चा..... घी बेचकर क्या मिलेगा ? पइसा नहीं कमाना हमें | अपने आदमी की देह बनानी है|"

(ख) "खेत - खलिहानों
कल - कारखानों
गाँव - शहरों में बहता लहू
नहीं बन सका अभी तक
ऐसी कविता
जो बता सके अभी तक
ऐसी कविता
जो बता सके सही - सही
स्याह दिनों का रंग
सुना सके
आग में झुलसती बस्तियों की दर्दनाक चीखें |"

(ग) "कर्नल शावर्स की पुस्तक के अंतिम कवर पेज पर उसकी रेखा चित्रित आकृति थी | उसके नीचे स्वयं की हस्तलिपि में विशेष टिप्पणी के साथ अंकित था - 'दिस स्टोरी आफ सेपाय म्युटिनी इन इंडिया इज बेसड ऑन माय ओन एक्सपीरियेंस एण्ड लेटर ऑन डिस्कसन्स विद ब्रिटिश आफिसर्स हू कंट्रोल्ड दा म्युटिनी इन देट एरिया व्हेयर आई वाज |"

प्रश्न २. निम्नलिखित में से किन्ही दो दीर्घोत्तरी प्रश्नों के उत्तर लिखिए | **(३०)**

(च) 'झूला नट' उपन्यास में विभिन्न वैचारिक द्वंद्व और संघर्षों को विश्लेषित कीजिए |

(छ) 'विस्फोट' कविता में व्यक्त दलितों के आक्रोश को स्पष्ट कीजिए |

(ज) 'धूणी तपे तीर' उपन्यास में चित्रित सामाजिक जीवन को विस्तार से समझाइए |

X51Y214B18X51Y214B18X51Y214B18X51Y214B18

प्रश्न ३. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणी लिखिए | **(१५)**

(त) 'झूलानट' उपन्यास में ग्रामीण स्त्री वर्ग की नव्य चेतना |

अथवा

'झूलानट' उपन्यास में सरसुती का मानसिक संघर्ष |

(थ) 'जाति' कविता का भावार्थ |

अथवा

'शब्द चुप नहीं है' शीर्षक की सार्थकता |

(द) 'धूणी तपे तीर' उपन्यास की भाषा शैली |

अथवा

'धूणी तपे तीर' उपन्यास में भील और मीणा की आर्थिक स्थिति |

X51Y214B18X51Y214B18X51Y214B18X51Y214B18

Time: 2 ½ Hours **75 Marks**

Instructions

1. All Questions are compulsory
2. All Questions carry equal marks
3. Figures to the right indicate marks

Q.1 A Examine contribution of nationalist schools in Indian Historiography. 15

OR

Q.1 B Make assessment of the nature of the revolt of 1857.

Q.2 A Explain the British Economic Policies and their Impact India. 15

OR

Q.2. B Examine the circumstances leading to the foundation of the Indian National congress.

Q.3 A Assess Non-cooperation movement with its objectives, programmes and achievements. 15

OR

Q.3 B Explain the role of Muslim league in promotion of communalism.

Q.4 A Trace the constitutional developments in India till 1947? 15

OR

Q.4. B Write a detailed note on Indian National Army.

Q. 5 Write short notes (Any Three) 15

1) Subaltern School

2) Influence of Western Education

3) Satyagrah

4) Naval Mutiny of 1946

****

X51Y20D592X51Y20D592X51Y20D592X51Y20D592

वेळ २ तास ३० मिनिट **गुण ७५**

सूचना

1. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
2. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
3. प्रश्नाच्या उजवीकडील अंक गुण दर्शवतात.

प्र.१ अ. भारतीय इतिहासलेखनातील राष्ट्रवादी विचारप्रणालीच्या योगदानाचे परीक्षण करा. १५

किंवा

प्र.१ ब. १८५७ च्या उठावाच्या स्वरूपाचे मूल्यमापन करा.

प्र.२ अ. ब्रिटिश आर्थिक धोरणे आणि त्यांचा भारतावरील परिणाम स्पष्ट करा. १५

किंवा

प्र.२ ब. भारतीय राष्ट्रीय कॉंग्रेसच्या स्थापनेस कारणीभूत असणाऱ्या घटनांचे परीक्षण करा.

प्र.३ अ असहकार चळवळीची ध्येये, उद्दिष्टे व उपलब्धी यांचे मूल्यमापन करा. १५

किंवा

प्र.३ ब. सांप्रदायिकतेला अथवा जमातवादाला चालना देण्यात मुस्लीम लीगची भूमिका स्पष्ट करा.

प्र. ४ अ. १९४७ पर्यंतच्या भारतातील घटनात्मक घडामोडींचा मागोवा घ्या? १५

किंवा

प्र.४. ब. आझाद हिंद फौज विषयी सविस्तर टिपण लिहा.

प्र. ५ टिपा लिहा (कोणत्याही तीन) १५

1) सबल्टर्न (वंचित घटक) इतिहास प्रवाह
2) पाश्चात्य शिक्षणाचा परिणाम
3) सत्याग्रह
4) १९४६ चे नाविक बंड

****

X51Y20D592X51Y20D592X51Y20D592X51Y20D592

[वेळ : २.३० तास] **[गुण : ७५]**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना : १. सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२. अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्या.
३. प्रश्नासमोरील अंक गुण दर्शवितात.

प्र. १ अ. लोकसाहित्य म्हणजे काय ते विस्ताराने स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब. लोकसाहित्याच्या विविध व्याख्या देऊन लोकसंस्कृती ही संकल्पना स्पष्ट करा.

प्र. २ अ. लोकसाहित्य अभ्यासातील महत्त्वाच्या संप्रदायांचा आढावा घ्या. **१५**

किंवा

ब. लोकसाहित्याचा अभ्यास करणाऱ्या विविध पद्धतींचे विश्लेषण करा.

प्र.३ अ. लोकसाहित्यातील लोककथांच्या विविध प्रकारांचा परिचय करून द्या. **१५**

किंवा

ब. 'मराठवाड्यातील लोककथा' या संग्रहातील स्वभावदर्शनपर कथांचा आशय सांगा.

प्र.४ प्रत्येक गटातील **एक टीप लिहा.** **१५**

अ. १) लोकसाहित्याची लक्षणे

किंवा

२) लोकमानस

ब. १) मानसशास्त्रीय संप्रदाय

किंवा

२) लोकसाहित्याच्या अभ्यास पद्धतीचे महत्त्व

क. १) लोककथामधील कल्पनाबंधाचे स्वरूप

किंवा

२) 'मराठवाड्यातील लोककथा' मधील अद्भुतकथा

X51Y20E52BX51Y20E52BX51Y20E52BX51Y20E52B

प्र.५ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (प्रत्येक गटातील एक) **१५**

अ. १) लोकसंस्कृती म्हणजे काय ते सांगा.

किंवा

२) लोकवाङ्मय ही संकल्पना समजावून सांगा.

ब. १) लोकसाहित्याचा भाषाशास्त्रीय संप्रदाय

किंवा

२) लोकसाहित्याची तुलनात्मक अभ्यास पद्धती

क. १) लोककथेची संरचना स्पष्ट करा.

किंवा

२) लोककथेचे भाषाविशेष नमूद करा.

****

X51Y20E52BX51Y20E52BX51Y20E52BX51Y20E52B

समय : २:३० घंटे **पूर्णांक : ७५**

सूचना : १. सभी प्रश्न अनिवार्य है |

२. सभी प्रश्नों के लिए अंक समान है |

३. उत्तर पत्रिका में प्रश्न क्रमांक व उप क्रमांक अवश्य लिखें |

प्रश्न १. निम्न लिखित में से किन्ही दो अवतरणों की संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए | **(३०)**

(क) "बहुत कुछ देखा है, बहुत कुछ पढ़ा हैं | लेकिन यह सब झूठ है | सच इतना ही कि प्रेम के भार से भारी रहकर जो जीवन के मूल में पैठा है, वह धन्य हैं |"

(ख) "आजादी के आन्दोलन में पड़कर लगा कि मैं बँधा नहीं हूँ, खोल रहा हूँ और खुल रहा हूँ | वहाँ से क्या-कैसे मोड़ खाता हुआ मेरा जीवन अब यहाँ तक आया है |?"

(ग) "सोचने लगी कि यही उसका भाग्य है | घर में एक वह है और उसका काम | काम ही एक संगी है | एक रोज इसी में मर जाना है | बाकि तो सब बैरी हैं | मुझे तो मौत आ जाए तो भला !"

प्रश्न २. निम्नलिखित दीर्घोत्तरी प्रश्नों में से किन्ही दो के उत्तर लिखिए | **(३०)**

(च) 'त्यागपत्र' उपन्यास की पृष्ठभूमि को विस्तार से समझाइए |

(छ) 'मुक्तिबोध' उपन्यास में सामाजिक दृष्टि से स्त्री-पुरुष संबंध को किस प्रकार से दर्शाया गया है, स्पष्ट कीजिए |

(ज) 'खेल' कहानी बाल मनोविज्ञान की श्रेष्ठ कहानी है | मूल्यांकन कीजिए |

प्रश्न ३. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणी लिखिए | **(१५)**

(त) 'त्यागपत्र' उपन्यास में अनमेल विवाह की समस्या |

अथवा

'त्यागपत्र' उपन्यास की पात्र – मृणाल बुआ |

(थ) 'राजश्री' का चरित्र चित्रण |

अथवा

'मुक्तिबोध' उपन्यास की विशेषताएँ |

(द) 'बाहुबली' कहानी की मूल संवेदना |

अथवा

'एक रात' कहानी के आधार पर जयराज का अंतर्द्वंद |

****

X51Y4E7814X51Y4E7814X51Y4E7814X51Y4E7814

[वेळ : २.३० तास] **[गुण : ७५]**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना : १. सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२. अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्या.
३. प्रश्नासमोरील अंक गुण दर्शवितात.

प्र. १ **अ.** 'महानगर' ही संकल्पना स्पष्ट करुन 'महानगरीय संस्कृतीचे ' विशेष व वेगळेपण नमूद करा. **१५**

किंवा

ब. 'महानगरीकरणाची प्रक्रिया' समजावून देऊन 'महानगरीय' म्हणून दिसणा-या वेगळ्या अनुभवविश्वाचे चित्रण करा.

प्र. २ **अ.** महानगरीय जाणिवांचे व महानगरातील समस्यांचे चित्रण साहित्यातून कशा पद्धतीने होते ते साधार सांगा. **१५**

किंवा

ब. महानगरीय साहित्यातून मांडल्या गेलेल्या विषयांचा व अनुभवविश्वाचा धांडोळा घ्या.

प्र.३ **अ.** 'भाऊ पाध्ये यांच्या श्रेष्ठ कथा' मधून 'लग्नसंस्थेसंबंधी' येणाऱ्या आशयसूत्रात्मक विविध कथांचा परिचय करून द्या. **१५**

किंवा

ब. "जयंत पवार यांचे 'काय डेंजर वारा सुटलाय' हे नाटक महानगरीय नाटक आहे" या विधानाची साधक बाधक चर्चा करा.

प्र.४ प्रत्येक गटातील **एक टीप लिहा.** **१५**

अ. १) कालपरत्वे बदलणारे महानगरीय जीवन

किंवा

२) शहरीकरण- संकल्पना व स्वरूप

ब. १) महानगरीय साहित्यातील पात्रचित्रण

किंवा

२) महानगरीय साहित्यातील वातावरणनिर्मिती.

X51Y218592X51Y218592X51Y218592X51Y218592

क. १) भाऊ पाध्ये यांच्या कथेतील कुटुंबसंस्था विषयावरील भाष्य

किंवा

२) 'काय डेंजर वारा सुटलाय' नाटकातील पात्रचित्रण

प्र. 5 **थोडक्यात उत्तरे लिहा. (प्रत्येक गटातील एक)** **१५**

अ. १) 'मुंबई : एक महानगर' या विधानाची यथार्थता स्पष्ट करा.

किंवा

२) महानगरीय जीवनाचे विश्लेषण करा.

ब. १) महानगरीय साहित्यातून मांडल्या गेलेल्या आशयसूत्रांची चर्चा करा.

किंवा

२) महानगरीय साहित्याचे भाषाविशेष नमूद करा.

क. १) भाऊ पाध्ये यांच्या कथांमधून येणाऱ्या विविध पात्रांचा परिचय करून द्या.

किंवा

२) 'काय डेंजर वारा सुटलाय' नाटकाचे भाषाविशेष नोंदवा.

****

X51Y218592X51Y218592X51Y218592X51Y218592

Time: 2½ Hours **Marks: 75**

N.B.: 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate full marks.
3) Use of map stencil is allowed.
4) Draw sketches and diagrams wherever necessary.

Q. 1. A) Explain the internal and external causes of climate change. **15**

OR

B) Describe evidence and indicators of climate change. **15**

Q. 2. A) Write the meaning of global warming. Describe global warming from a historical perspective. **15**

OR

B) Explain how global warming affects natural ecosystems. **15**

Q. 3. A) Discuss the initiatives to combat climate change at the global level. **15**

OR

B) Explain the concept of carbon footprint. Elaborate on the methods of calculating carbon footprint. **15**

Q. 4. A) Explain India's approach to climate change at global and national levels. **15**

OR

B) Describe the impacts of climate change on India. **15**

Q. 5. Write short notes **(Any Three)** **15**

A) Quaternary climate changes
B) Greenhouse gases
C) Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)
D) National Action Plan on Climate Change

****

X51Y221AC4X51Y221AC4X51Y221AC4X51Y221AC4

[मराठी रूपांतर]

वेळ: २ तास ३० मिनिटे **एकूण गुण: ७५**

सुचना: १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील संख्या पूर्ण गुण दर्शवितात.
३) नकाशा स्टेन्सिल वापरण्यास अनुमती आहे.
४) आवश्यकतेनुसार रेखाटने आणि आकृत्या काढा.

प्र. १. अ) हवामान बदलाची अंतर्गत आणि बाह्य कारणे स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब) हवामान बदलाचे पुरावे आणि निर्देशकांचे वर्णन करा. **१५**

प्र. २. अ) जागतिक तापमान वाढीचा अर्थ लिहा. जागतिक तापमान वाढीचे ऐतिहासिक दृष्टीकोनातून वर्णन करा. **१५**

किंवा

ब) जागतिक तापमान वाढ नैसर्गिक प्रणालींना कसे प्रभावित करते ते स्पष्ट करा. **१५**

प्र. ३. अ) जागतिक स्तरावर हवामान बदलाचा मुकाबला करण्याच्या उपक्रमांची चर्चा करा. **१५**

किंवा

ब) कार्बन फूटप्रिंटची संकल्पना स्पष्ट करा कार्बन फूटप्रिंटची गणना करण्याच्या पद्धती .विशद करा. **१५**

प्र. ४. अ) जागतिक आणि राष्ट्रीय स्तरावर हवामान बदलाबाबत भारताचा दृष्टिकोन स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब) भारतावरील हवामान बदलाच्या परिणामांचे वर्णन करा. **१५**

प्र. ५. टिपा लिहा. **(कोणत्याही तीन)** **१५**

अ) क्वाटरनरी काळातील हवामान बदल

ब) हरित गृह वायू

क) हवामान बदलाशी संबधित आंतरशासकीय पॅनल (IPCC)

ड) हवामान बदलावरील राष्ट्रीय कृती योजना (NAPCC)

****

X51Y221AC4X51Y221AC4X51Y221AC4X51Y221AC4

(Time- 2:30 Hours) **(Total Marks- 75)**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B. 1. Attempt all questions.

2. All questions carry equal marks.

Q.1a)	Discuss fundamentals and Salient features of Ancient Indian Education.	**15**
	OR	
b)	Explain the duties of teacher and student during Vedic & post Vedic period.	**15**
Q.2 a)	Compare the methods of teaching in Buddhist and Brahmanical education. Discuss the status and role of female education in Buddhist educational institutions.	**15**
	OR	
b)	Evaluate the significance of the Inter University Board. Discuss the establishment of new universities and their role in shaping educational progress.	**15**
Q.3 a)	Discuss the growth and significance of technical education in India.	**15**
	OR	
b)	What are the major recommendations of Rammurthy Review Committee?	**15**
Q.4 a)	Identify some problem of inclusive education and discuss some of the measure being taken with respect to inclusive education?	**15**
	OR	
b)	State the remedial measures which can be undertaken to overcome the problem of wastage and stagnation?	**15**
Q.5	**Write short notes on Any Four.**	**15**

a) Swadhyaya or Self Learning
b) Merits of Buddhist Education.
c) Demerits of Hunter Commissions Recommendation.
d) Functions of Inter-University Board.
e) Leadership role of teacher educators.
f) Privatization of Higher Education.

****

X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9

(वेळ- २: ३० तास) **(एकूण गुण- ७५)**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना:- १) सर्व प्रश्न सोडवा.

२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ अ) प्राचीन भारतीय शिक्षणाच्या मूलभूत आणि ठळक वैशिष्ट्यांची चर्चा करा. **१५**

किंवा

ब) वैदिक आणि वेदोत्तर काळात शिक्षक आणि विद्यार्थी यांची कर्तव्ये स्पष्ट करा. **१५**

१५

प्र.२ अ) बौद्ध आणि ब्राह्मणी शिक्षणातील शिकवण्याच्या पद्धतींची तुलना करा. बौद्ध शैक्षणिक संस्थांमधील स्त्री शिक्षणाची स्थिती आणि भूमिका यावर चर्चा करा.

किंवा

१५

ब) आंतरविद्यापीठ मंडळाच्या महत्त्वाचे मूल्यांकन करा. नवीन विद्यापीठांची स्थापना आणि शैक्षणिक प्रगती घडवण्यात त्यांची भूमिका यावर चर्चा करा.

प्र.३ अ) भारतातील तांत्रिक शिक्षणाची वाढ आणि महत्त्व याविषयी चर्चा करा. **१५**

किंवा

ब) राममूर्ती पुनरावलोकन समितीच्या प्रमुख शिफारशी कोणत्या आहेत? **१५**

१५

प्र.४ अ) सर्वसमावेशक शिक्षणाच्या काही समस्या ओळखा आणि सर्वसमावेशक शिक्षणाच्या संदर्भात घेतलेल्या उपाययोजनांबद्दल चर्चा करा?

किंवा

ब) गळती व स्थगनावरील उपचारात्मक उपाय सांगा. **१५**

प्र.५ **कोणत्याही तीनवर टीप लिहा.** **१५**

अ) स्वाध्याय किंवा स्वयं अध्ययन

ब) बौद्ध शिक्षणाचे गुण.

क) हंटर कमिशनच्या शिफारसींचे दोष.

ड) आंतर-विद्यापीठ मंडळाची कार्ये.

इ) शिक्षक शिक्षकांची नेतृत्व भूमिका.

ई) उच्च शिक्षणाचे खाजगीकरण.

****

X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9X51Y4DBCA9

(Time- 2 Hours) **(Total Marks- 60)**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B. 1. Attempt all questions.

2. All questions carry equal marks.

Q.1a) Describe the historical developments of ODL in India. **15**

OR

b) Explain the philosophical bases of curriculum construction. Illustrate its application in curriculum construction. **15**

Q.2 a) What is rural development? Explain the different programmes of ODL for rural development. **15**

OR

b) What are the different theories of learning? Explain the theory which you think is more associated with ODL? **15**

Q.3 a) What is SLM? How it is different from textbook? Explain the stages of development of course in SLM. **15**

OR

b) Explain the role of teachers in Open Distance Learning. How it is different from the role of conventional system ? **15**

Q.4 a) Briefly describe the role of a "media specialist" distance teacher. **15**

OR

b) What is a programme? How can you evaluate a programme in distance education. **15**

****

X51Y208D30X51Y208D30X51Y208D30X51Y208D30

(वेळ- २ तास) **(एकूण गुण- ६०)**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना:- १) सर्व प्रश्न सोडवा.

२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ अ) भारतातील दूरस्थ शिक्षणातील ऐतिहासिक विकासाचे वर्णन करा. **१५**

किंवा

ब) पायाभूत अभ्यासक्रम रचना म्हणजे काय? तात्वीक पायाभूत अभ्यासक्रम रचना स्पष्ट करा? **१५**

प्र.२ अ) ग्रामीण विकास म्हणजे काय? ग्रामीण विकासासाठी दूरस्थ शिक्षणाचे विविध कार्यक्रम समजावून सांगा. **१५**

किंवा

ब) अध्ययनाचे विविध सिद्धांत कोणते आहेत? मुक्त दूरस्थ अध्ययनाशी अधिक संबंधित विचार करणाऱ्या सिद्धांताची चर्चा करा. **१५**

प्र.३ अ) स्वयं-अध्ययन साहित्य म्हणजे काय? ते पाठ्यपुस्तकापेक्षा कसे वेगळे आहे ? विशिष्ट अभ्यासक्रमाच्या विकासासाठी स्वयं-अध्ययन टप्पे स्पष्ट करा. **१५**

किंवा

ब) मुक्त दूरस्थ अध्यय मधील शिक्षकांची भूमिका स्पष्ट करा. पारंपारिक व्यवस्थेच्या भूमिकेपेक्षा ते कसे वेगळे आहे? **१५**

प्र.४ अ) 'माध्यम तज्ञ' दूरस्थ शिक्षकांच्या भूमिकेचे थोडक्यात वर्णन करा. **१५**

किंवा

ब) कार्यक्रम म्हणजे काय? तुम्ही दूरस्थ शिक्षणातील कार्यक्रमाचे मूल्यांकन कसे करू शकता? **१५**

****

X51Y208D30X51Y208D30X51Y208D30X51Y208D30

(Time- 2 Hours) **(Total Marks- 60)**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B. 1. Attempt all questions.

2. All questions carry equal marks.

Q.1a)	Describe in briefly the purpose of studying Vedas.	**15**
	OR	
b)	Discuss the chief characteristics of Education system in Vedic Era.	**15**
Q.2 a)	Discuss the structure of primary education (Maktabs) and higher education (Madarsas). Examine the dynamics of the student-teacher relationship in Islamic education.	**15**
	OR	
b)	Describe the Filtration Theory of Education proposed by The Hartog Committee (1928-29).	**15**
Q.3 a)	Discuss the role and impact of the Inter University Board. Analyze the establishment of new universities and their contributions to educational progress during 1921-1937.	**15**
	OR	
b)	Examine the recommendations and impact of the Secondary Education Commission. (1953)	**15**
Q.4 a)	Analyse the problems of wastage and stagnation in Indian education.	**15**
	OR	
b)	Examine the Millennium Development Goals given by UNESCO, highlighting education and the privatization of higher education.	**15**

****

X51Y4EA94AX51Y4EA94AX51Y4EA94AX51Y4EA94A

(वेळ- २ तास) **(एकूण गुण- ६०)**

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना:- १) सर्व प्रश्न सोडवा.

२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ अ) वेदांचा अभ्यास करण्याच्या उद्देशाचे थोडक्यात वर्णन करा. **१५**

किंवा

ब) वैदिक काळातील शिक्षण पद्धतीच्या मुख्य वैशिष्ट्यांची चर्चा करा. **१५**

१५

प्र.२ अ) प्राथमिक शिक्षण (मक्तब) आणि उच्च शिक्षण (मदरसा) यांच्या रचनेची चर्चा करा. इस्लामिक शिक्षणातील विद्यार्थी-शिक्षक संबंधांची गतिशीलता तपासा.

किंवा

ब) हार्टॉग समितीने (1928-29) प्रस्तावित केलेल्या शिक्षण पाझर सिद्धांताचे वर्णन करा. **१५**

१५

प्र.३ अ) आंतरविद्यापीठ मंडळाची भूमिका आणि परिणाम यावर चर्चा करा. 1921-1937 दरम्यान नवीन विद्यापीठांची स्थापना आणि शैक्षणिक प्रगतीमध्ये त्यांचे योगदान यांचे विश्लेषण करा.

किंवा

ब) माध्यमिक शिक्षण आयोगाच्या शिफारशी आणिप्रभाव तपासा (1953). **१५**

प्र.४ अ) भारतीय शिक्षणातील गळती व स्थगनाच्या समस्यांचे विश्लेषण करा. **१५**

किंवा

ब) युनेस्कोने दिलेल्या सहस्राब्दी विकास उद्दिष्टांचे परीक्षण करा, शिक्षण आणि उच्च शिक्षणाचे खाजगीकरण यावर प्रकाश टाका. **१५**

****

X51Y4EA94AX51Y4EA94AX51Y4EA94AX51Y4EA94A

Time: 2:30 hrs. **Marks: 75**

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q.1. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Describe the role of agriculture in developed economies.
b) Explain the Schultz theory of agricultural development.
c) Critically evaluate Lewis theory of agriculture development.

Q.2. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Discuss the several components of green revolution.
b) Explain the concept of Food Security.
c) Explain the Schemes of Govt. of India to promote sustainable development in agriculture sector.

Q.3. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Describe the term 'Economic Efficiency' with the help of diagram.
b) What are the effects of government intervention on efficiency?
c) Discuss the several forms of marketing.

Q.4. Answer Any Two of the following. (15 Marks)
a) Write a note on National Agriculture Policy, 2000.
b) Describe the trends in production of non-food grains since 1950.
c) Explain employment scenario in agriculture sector in India.

Q.5. Write short note on any three. (15 Marks)
a) Role of agriculture in developing economies.
b) Impact of Green Revolution.
c) Agricultural marketing.
d) National Food Security Act (NFSA).

****

X51Y160AF3X51Y160AF3X51Y160AF3X51Y160AF3

(मराठी रुपांतर)

वेळ: २: ३० तास **गुण: ७५**

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. आवश्यक तेथे व्यवस्थित आकृती काढा.

प्र.१. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नाची उत्तरे द्या. (१५ गुण)
अ) विकसित अर्थव्यवस्थांमध्ये कृषी क्षेत्राची भूमिका सांगा.
ब) कृषी विकासाचा शुल्त्झ सिद्धांत स्पष्ट करा.
क) कृषी विकासाच्या लेविस सिद्धांताचे समालोचनात्मक मूल्यांकन करा.

प्र.२. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)
अ) हरित क्रांतीच्या अनेक घटकांची चर्चा करा.
ब) अन्नसुरक्षेची संकल्पना स्पष्ट करा.
क) कृषी क्षेत्रातील शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी भारत सरकारच्या योजना स्पष्ट करा.

प्र.३. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)
अ) आकृतीच्या साहाय्याने 'आर्थिक कार्यक्षमता' या संकल्पनेचे वर्णन करा.
ब) सरकारी हस्तक्षेपाचे कार्यक्षमतेवर काय परिणाम होतात?
क) विपणनाच्या विविध प्रकारांची चर्चा करा.

प्र.४. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)
अ) राष्ट्रीय कृषी धोरण, 2000 वर टीप लिहा.
ब) 1950 पासून अन्नधान्याच्या उत्पादनातील कलांचे/प्रवृत्तींचे वर्णन करा.
क) भारतातील कृषी क्षेत्रातील रोजगाराची स्थिती स्पष्ट करा.

प्र.५. खालीलपैकी **कोणत्याही तीन बाबींवर** थोडक्यात टिप लिहा. (१५ गुण)
अ) विकसनशील अर्थव्यवस्थांमध्ये कृषीची भूमिका.
ब) हरित क्रांतीचे परीणाम.
क) कृषी विपणन.
ड) राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा कायदा (NFSA).

****

X51Y160AF3X51Y160AF3X51Y160AF3X51Y160AF3

Time: 2:30 hrs. **Marks: 75**

Note: 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q.1. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Analyse the relationship between Economic growth and environment.
b) Discuss the Limits to growth theory in brief.
c) Explain the Environmental Kuznets Curve.

Q.2. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) What are the types of environmental goods and services?
b) Explain the term economic efficiency with the help of diagram.
c) Discuss the role of institutions in environmental protection.

Q.3. Answer **Any Two** of the following. (15 Marks)
a) Describe the four steps of Life Cycle Assessment.
b) What are the causes of global warming?
c) Discuss the causes and effects of air pollution.

Q.4. Answer Any Two of the following. (15 Marks)
a) What are the main concerns about using market based instruments (MBI's)?
b) Explain the deposit refund system (DRS).
c) Discuss the highlights and key issues of the Rehabilitation and Resettlement Bill, 2007.

Q.5. Write short note on any three. (15 Marks)
a) Concept of Green Accounting.
b) Types of externalities.
c) Five major greenhouse gases.
d) Concept Environmental Standards.

*****

X51Y2077A6X51Y2077A6X51Y2077A6X51Y2077A6

(मराठी रुपांतर)

वेळ: २:३० तास **गुण: ७५**

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. आवश्यक तेथे व्यवस्थित आकृती काढा.

प्र.१. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नाची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) आर्थिक वृद्धी आणि पर्यावरण यांच्यातील संबंधांचे विश्लेषण करा.

ब) वृद्धी सिद्धांताच्या मर्यादांची थोडक्यात चर्चा करा.

क) पर्यावरणीय कुझनेट्स वक्र स्पष्ट करा.

प्र.२. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) पर्यावरणीय वस्तू आणि सेवांचे प्रकार कोणते आहेत?

ब) आकृतीच्या मदतीने आर्थिक कार्यक्षमता ही संज्ञा स्पष्ट करा.

क) पर्यावरण संरक्षणातील संस्थांच्या भूमिकेबद्दल चर्चा करा.

प्र.३. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) जीवन चक्र मूल्यमापनाच्या चार पायऱ्यांचे वर्णन करा.

ब) जागतिक तापमानवाढीची कारणे कोणती आहेत?

क) वायुप्रदूषणाची कारणे आणि परिणाम यांची चर्चा करा.

प्र.४. खालीलपैकी **कोणत्याही दोन** प्रश्नांची उत्तरे द्या. (१५ गुण)

अ) बाजारआधारित उपकरणे (MBI's) वापरण्याबाबत मुख्य चिंता काय आहेत?

ब) ठेव परतावा प्रणाली (DRS) स्पष्ट करा.

क) पुनर्वसन आणि पुनर्स्थापना विधेयक, 2007 चे ठळक मुद्दे आणि मुख्य मुद्द्यांची चर्चा करा.

प्र.५. खालीलपैकी **कोणत्याही तीन बाबींवर** थोडक्यात टिप लिहा. (१५ गुण)

अ) हरित लेखा ची संकल्पना

ब) बाह्यत्वाचे प्रकार.

क) पाच प्रमुख हरितगृह वायू.

ड) पर्यावरणीय मानकांची संकल्पना.

****

X51Y2077A6X51Y2077A6X51Y2077A6X51Y2077A6